

Pion of pionier

Rotterdam - gemeentelijke bedrijvigheid in de negentiende eeuw

Opvattingen over afval zijn aan verandering onderhevig. Anderhalve eeuw geleden keek men heel anders aan tegen afval en vervuiling. Het onderscheid tussen afvalwater, afval en water was minder uitgesproken dan vandaag de dag.

In de negentiende-eeuw had Rotterdam nog stadsgrachten en -sloten, en die zorgden niet alleen voor de afvoer van regenwater, 'menage-water' (=huishoudelijk afvalwater) en menselijke uitwerpselen. Ze waren ook de belangrijkste bron voor het Rotterdamse drinkwater. Doordat de grachten opgezadeld waren met een groot deel van het stedelijk afval werd de stad bij voortdurend geteisterd door een enorme stank.

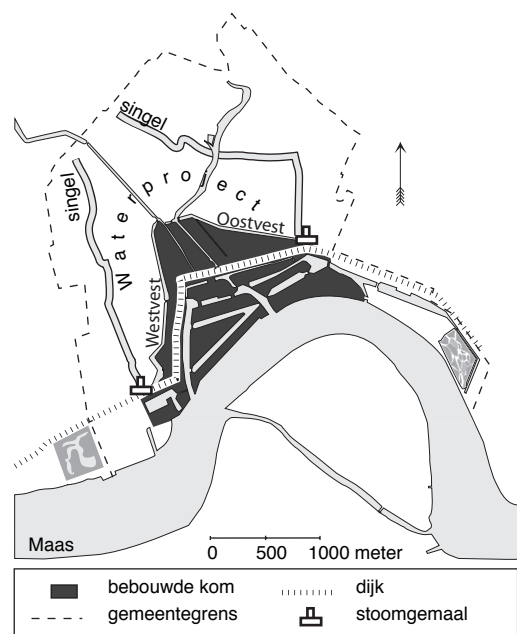
In de loop van de vorige eeuw kwam daarin verandering en werden drinkwater afvalwater en afval van elkaar gescheiden. De Rotterdamse drinkwaterleiding dankt haar ontstaan aan dit groeiend milieubewustzijn en ook de Roteb en de stedelijke riolering stammen uit deze periode.

In 1854 besloot de gemeenteraad het Waterproject van stadsarchitect Rose (1839-1855) uit te voeren. In de buurt van de westelijke stadsgrens werden de Westersingel, de

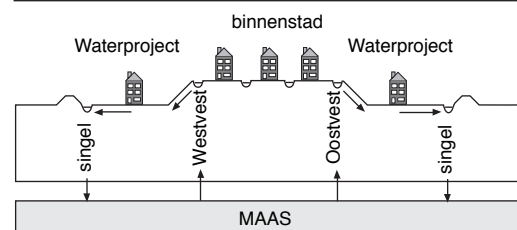
Diergaardesingel en de Spoorsingel gegraven en ten oosten van de stad legde de gemeente de Noordsingel, de Crooswijksesingel en de Boezemsingel aan. Tuinarchitect Zocher verzorgde die singels van een fraaie aanplant, maar laat u daar niet door misleiden. De singels waren bedoeld als open riolen. Al het stedelijke vuil dat in de Rotterdamse grachten belandde - en dat was heel wat meer dan tegenwoordig - werd via sloten naar die singels gevoerd en vervolgens met behulp van twee stoomgemalen naar de Maas gepompt. Het ene gemaal stond aan het einde van de Boezemsingel, die toen nog tot het Oostplein liep. Het andere gemaal verzorgde de afvoer van de Westersingel en stond vlak bij de Westzeedijk.

De afvoer van de vieze drab ging echter niet zo voorspoedig als stadsarchitect Rose zich gedacht had en veel stedelijk afval bezonk nog voor het het stoomgemaal bereikt had.

De stank was afzichtelijk vooral in de nieuw gegraven singels waar alle vuil van de stad samenstroomde. De nieuw benoemde directeur van Gemeentewerken Scholten (1855-1861) wilde de stank te lijf gaan door de riolen voortdurend flink te spoelen met vers Maaswater. Bij laag water had hij echter niet voldoende speelwater om die klus te klaren. Hij stelde het gemeentebestuur daarom voor om ten oosten van de stad waterspaarbekkens aan te leggen en het water van daaruit met behulp van buizen naar de stad te voeren. Ook hij hoopte Rotterdam te bevrijden van de ziekmakende stank, maar

Schematische voorstelling van het Waterproject van Rose (1842/1854). Rose wilde Maaswater bij hoog water in West- en Oostvest laten stromen en bij laag water - na het spoelen van grachten en sloten - weer terug laten vloeien naar de Maas. Uit de polderstad moest het afvalwater met behulp van stoomgemalen worden verwijderd.

nog voor zijn plan de gemeenteraad bereikte, overleed hij vrij plotseling aan typhus, een ziekte die hijzelf door flink spoelen van de riolen had willen bestrijden.

Scholtens opvolger, Van der Tak (1861-1878), zorgde dat de spaarbekkens er toch kwamen en tekende de plannen voor de imposante Rotterdamse watertoren. In 1874 kon het waterleidingbedrijf zijn nuttige werk beginnen. Het bedrijf was op de eerste plaats opgezet om de riolen van Rotterdam te spoelen, maar het 'versche Maaswater' was van

zo'n goede kwaliteit, dat het ook als drinkwater kon worden verkocht. Vergeleken met het water uit de grachten was het zelfs uitstekend te noemen. Aanvankelijk werd het water alleen verkocht aan welgestelde Rotterdammers. Pas vele jaren later zouden ook minder vermogende Rotterdammers op de waterleiding worden aangesloten.

De Rotterdamse Gemeentelijke Drinkwaterleiding had aanvankelijk dus een heel ander doel dan de naam doet vermoeden. Dat geldt voor meer gemeentebedrijven. Neem nu de Roteb. In 1876 werd de Rotterdamse Gemeentereiniging gesticht. Het ophalen van as en puin, het baggeren van de grachten en singels, het vegen en sproeien van de straten, het ruimen van sneeuw en het schoonhouden van de riolen en urinoirs behoorden tot de taken van de Gemeentereiniging. Tot 1876 werden die werkzaamheden nog verricht door een particuliere ophaaldienst. Een jaar later werd ook het verzamelen van menselijke en dierlijke ontlasting in het gemeentelijke takenpakket opgenomen.

Tot 1877 had het raadslid Thoofst zich over die taak ontfermd en

had daar goed geld mee verdiend. Samen met zijn compagnon, de stadsarchitect Rose, verkocht hij de uitwerpselen aan de boeren in de omgeving. Deze gebruikten de stadsstront als mest op hun land. Het Groningse gemeentebestuur had het ophalen van mensenmest zelf ter hand genomen. Het Groningse afval werd huis aan huis opgehaald met tonnen en deze werden vervolgens door de plaatselijke dienst gemeentereiniging afgevoerd naar het platteland. De gemeente Groningen hield aan deze handel een aardige cent over. Het Rotterdamse stadsbestuur voelde daar ook wel voor.

Rotterdam vond niet alleen de financiële kant van de zaak aantrekkelijk. Het had nog een andere goede reden om het Groningse voorbeeld te volgen. In de Rotterdamse nieuwbouwwijken lagen nog geen riolen en de ervaring met het Waterproject had geleerd, dat de aanleg van riolen een dure grap was. Door het afval met tonnen op te halen kon de gemeente twee vliegen in een klap slaan: de dure riolen hoefden voorlopig niet te worden aangelegd en met de verkoop van mest kon de gemeente nog wat bijverdienen voor de stadskas. Althans dat dacht het stadsbestuur.

Een gouden engel siert het stadhuis van Rotterdam. Het in 1920 voltooide stadspaleis kreeg dit geveleugelde symbool als bekroning, maar eigenlijk is het beeld van een engel die over de stadhuisdaken dartelt misleidend. Het gemeenteapparaat was al lang niet meer zo lichtvoetig. In de tweede helft van de negentiende eeuw had het stadsbestuur veel nieuwe werkzaamheden op de schouders genomen. Door de stichting van de gemeentebedrijven voor water, gas en elektriciteit, de Gemeentereiniging en het Havenbedrijf groeide de gemeentelijke organisatie enorm (foto: Hans Helbers, Rotterdam).

Al snel bleek de belangstelling voor de Rotterdamse ontlasting veel kleiner dan verwacht. De Gemeentereiniging bleef met de mest zitten en belandde vrijwel onmiddellijk in de rode cijfers.

Het stadsbestuur heeft nog een moment overwogen om in Rotterdam het zogenaamde Liernurstelsel aan te leggen. Dat was een rioolstelsel waarbij de uitwerpselen met behulp van een pomp werden weggezogen. Directeur van Gemeentewerken Van der Tak was daar geen voorstander van. Hij had in Amsterdam gezien hoe het systeem werkte en deed daarover omstandig verslag aan het gemeentebestuur: '(...) bij verscheidene privaten dier huizen zag ik dat de inhoud zich niet van onderen, doch van boven over brillen of zittingen heen ontlastte terwijl op een binnenplaats achter een dier huizen eene aanzienlijke hoeveelheid secretstof door de grond naar boven kwam.'

'Brutale Gerrit'-Jan de Jongh, die Van der Tak als directeur Gemeentewerken opvolgde (1879-1910), zag ook niets in de aanleg van het Liernurstelsel. In 1883 lanceerde hij het voorstel om de gehele stad toch maar van riolen te voorzien. De Jongh was er van overtuigd, dat de menselijke ontlasting het beste door riolen kon worden afgevoerd. De Gemeentereiniging had zo weinig succes met het verkopen van mest, dat het enthousiasme over het gebruik van tonnen aanmerkelijk was bekoeld. De dure riolen bleken uiteindelijk de goedkoopste oplossing voor Rotterdams afvalwaterprobleem.

Jan van den Noort

Jan van den Noort, Pion of Pionier, Rotterdam - Gemeentelijke bedrijvigheid in de negentiende eeuw (192 blz., 37 illustraties).

Verkoop via de boekhandel: f 27,50. Lezers van Ons Rotterdam kunnen Pion of Pionier bestellen door f 25,- over te maken op gironummer 6131902 ten name van Stichting PK, Postbus 25140, 3001 HC Rotterdam. U krijgt het boekje dan zonder verdere kosten toegestuurd.